

Actuele verspreiding van Europese hamster in België

Maarten Hens, Luc Crèvecoeur & Antoine Derouaux

Hamsters zijn 'hot' als het over soortbescherming gaat. Over waar de klok nu juist staat (tien voor?, vijf voor?, twee na?) en over de zin en onzin van bepaalde maatregelen heersen verschillende meningen. Dit artikel gaat dat debat uit de weg, maar presenteert de beschikbare gegevens over de huidige verspreiding en aantallen van de hamster in België.

Hoewel de Europese hamster *Cricetus cricetus* reeds in 1994 als 'met uitsterven bedreigd' op de Rode Lijst van zoogdieren in Vlaanderen geplaatst werd, beperkte de kennis van voorkomen en verspreiding zich in die tijd tot losse waarnemingen en vondsten. Hierin kwam verandering in de periode 1998 - 2002, toen de verspreiding van de hamster in Vlaanderen grondig in kaart werd gebracht in het kader van verschillende inventarisatie- en studieprojecten. Het eindverdict na vijf jaar luidde: de hamster komt ruim verspreid maar in zeer lage dichtheden voor binnen het potentieel geschikte verspreidingsgebied. Er konden destijds vier kerngebieden geïdentificeerd worden, waarvan evenwel geoordeeld werd dat zowel hun onderling isolement als hun (als laag ingeschatte) populatiegrootte de overleving van de soort op korte tot middellange termijn zouden hypothekeren (Merçelis, 2003a).

Actuele verspreiding

Sindsdien wordt de verspreiding van de hamster in Vlaanderen niet meer systematisch bijgehouden. Wel wordt in de kerngebieden rond Bertem en te Heers/Tongeren jaarlijks een vast deelgebied intensief geïnventariseerd op burchten. Uit de twee andere kerngebieden (Hoegaarden en Bilzen/Riemst) kwamen na 2002 geen zekere burchtvondsten of hamsterwaarnemingen binnen, mede door het ontbreken van systematische inventarisatie. De

actuele verspreiding van de hamster in Vlaanderen is dus omgeven met de nodige vraagtekens.

In 2005 nam de Vlaamse overheid een eerste reeks beschermingsmaatregelen door het aankopen van graanoogst in de kerngebieden rond Bertem en te Heers/Tongeren. Hierdoor bleef op 17,4 are akkerland het niet-geogoste graan tot november 2005 staan. In 2006 sloot de Vlaamse overheid met landbouwers een eerste reeks overeenkomsten voor 'hamstervriendelijk beheer' (32 ha, verdeeld over beide kerngebieden) en gingen ook de eerste vijfjarige beheerovereenkomsten hamsterbescherming van start (6,0 ha in kerngebied Bertem).

Dit artikel geeft een overzicht van de gekende aantalsevolutie sinds 2001 in de vier destijds geïdentificeerde Vlaamse kerngebieden, met nadruk op de periode 2003 - 2006. Tevens wordt ingegaan op de verspreiding van de hamster in Wallonië.

Een beetje methodiek

Inventarisatie en monitoring van de hamster gebeuren zowel in Vlaanderen als Wallonië door het kar-

Figuur 1. Situering van het hamstergebied te Bertem/Leuven/Huldenberg (provincie Vlaams-Brabant). Rood: zone inzet hamsterbescherming. Groen: jaarlijks gemonitord gebied (studiegebied Bertem).

teren van hamsterburchten volgens een standaard-procedure. Burchten vormen de beste aanwijzing voor de recente aanwezigheid van hamsters. Tussen midden juli en begin september worden geooogste, nog niet geëgde of geploegde akkers baansgewijs afgezocht naar hamsterholen. Er wordt hoofdzakelijk gezocht in graanakkers (tarwe, triticale, gerst, haver) en sporadisch ook in grazig braakland en koolzaadakkers.

Zowel in 1998 - 2002 als sinds 2003 wordt het leeuwendeel van het veldwerk uitgevoerd door vrijwilligers. In dit artikel zijn enkel burchten opgenomen die met zekerheid aan hamsters kunnen worden toegeschreven.

In het kerngebied rond Bertem als ook in Heers/Tongeren spitsen de jaarlijkse inventarisaties zich sinds 2003 toe op een vast, qua oppervlakte beperkt gebied, in de historische zwaartepunten van de verspreiding. We duiden deze gebieden hier verder aan als 'studiegebied Bertem' en 'studiegebied Widooie'. Binnen deze studiegebieden wordt ernaar gestreefd om jaarlijks het volledige graan-areaal te onderzoeken. Naast het aanleveren van een degelijke en bruikbare tijdreeks, laat deze aanpak ook toe om op termijn de effectiviteit van de habitatgerichte beschermingsmaatregelen binnen het studiegebied op een correcte manier (paarsgewijze controles) te beoordelen.

Hamstergebied rond Bertem

In periode 1998 - 2000 werden op leemplateaus van het westelijk Dijlebekken in totaal 79 kilometerhokken onderzocht, waarvan er 27 (34 %) 'positief' waren. Deze ruime verspreiding, samen met de naar Vlaamse normen lokaal hoge dichtheden, leverden dit gebied het label 'belangrijkste Vlaamse populatie' op. Het zwaartepunt (zone met hoogste dichtheid aan burchten) bevindt zich op het leemplateau tussen de Voer- en de Dijlevallei (gemeenten Bertem, Leuven en Huldenberg) (**figuur 1**). Rondom dit zwaartepunt werden tijdens 1998 - 2002 'uitlopers' vastgesteld tot in Kortenberg, Herent en Tervuren. Het gebied waar de Vlaamse overheid soortbeschermingsmaatregelen inzet, beperkt zich tot het leemplateau tussen de valleien van Voer en Dijle. Het voor monitoring geselecteerde 'studiegebied Bertem' van 200 ha bevindt zich centraal in dit kern-

gebied (**figuur 1**). De jaarlijkse monitoring wordt gecoördineerd door de Natuurstudiegroep Dijleland, een regionale werkgroep van Natuurpunt Studie. Het aantal gevonden burchten varieerde sinds 1998 tussen 5 in 1999 en 2002, en 20 in 1998 (**tabel 1**). De dichtheid aan burchten (een goede maat voor het nagaan van eventuele trends, omdat rekening gehouden wordt met verschillen in jaarlijks onderzochte oppervlakte) varieerde eveneens sterk: van 0,06 tot 0,25 burchten per ha. Daarbij werd 1999 niet in rekening gebracht en was er geen eenduidige trend (**tabel 1, figuur 2**). De hoge dichtheid aan burchten in 2006 sprong in het oog. Geen van de aangetroffen burchten bevond zich evenwel in de recent geïnstalleerde percelen met hamstervriendelijk beheer.

Hamstergebied Bierbeek/Hoegaarden

In periode 1998 - 2000 werden op de leemplateaus tussen Bierbeek en Hoegaarden (provincie Vlaams-Brabant) in totaal 71 kilometerhokken onderzocht. In 13 hokken (18 %) werd minstens één burcht aangetroffen. In slechts één hok werden tijdens meerdere jaren burchten aangetroffen. Binnen dit ruime gebied waren er twee zwaartepunten: de akkergebieden tussen de dorpskernen van Hoegaarden en Meldert, en tussen Opvelp en Honsem.

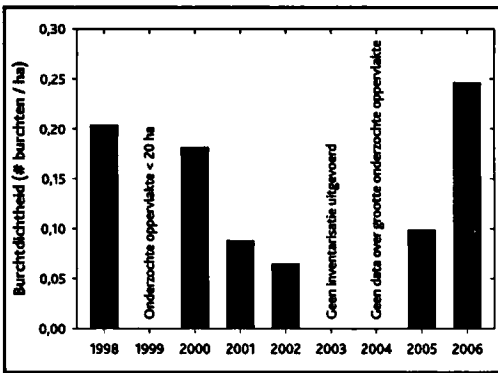
In 2001 en 2002 werden, ondanks gericht speurwerk, geen burchten meer aangetroffen in het volledige gebied (Merceilis, 2003b). In de periode 2003 - 2005 werd niet systematisch gezocht. Een reeks zoektochten in augustus 2006 in Outgaarden (Hoegaarden) bleef zonder resultaat. Evenmin liggen er uit deze periode 'losse' waarnemingen voor, die op hamsteraanwezigheid wijzen.

Hamstergebied Bilzen/Riemst

Na 2002 werd dit gebied niet meer systematisch onderzocht en werden van daar geen zekere hamsterwaarnemingen meer ontvangen.

Hamstergebied Heers/Tongeren

Binnen het kerngebied Heers/Tongeren (Limburg) volgt de Limburgse Koepel voor Natuurstudie (Likona) sinds 2001 de ontwikkelingen in een studiegebied van 400 ha ten oosten van de dorpskern van Widooie in detail op (**figuur 3, tabel 2**).

Figuur 2. Dichtheid aan hamsterburchten in 'studiegebied Bertem' (Vlaams-Brabant).

Hamsters in Wallonië

Sinds 2001 speurt Aves-Natagora naar hamsterburchten in Waals Haspengouw ('la Hesbaye'), waarbij tot op heden jaarlijks tussen 175 en 875 ha onderzocht werden. Aandachtsgebieden zijn de gemeenten Waremme, Bassenge en Hannut (alle provincie Luik) en de streek tussen Beauvechain en Jodoigne (Waals-Brabant). In 2004 - 2006 richtten de zoekacties zich voornamelijk op de Luikse gebieden.

Tijdens de zes inventarisatiejaren werden tot op heden jaarlijks hamsters vastgesteld in Waremme, meer specifiek in het gebied tussen Oleye en de Luiks-Limburgse grens (figuur 3). In Bassenge werden in 2002 voor het laatst hamsters waargenomen. Zoektochten in de andere gebieden bleven alle zonder resultaat.

Het gebied ten noorden van Oleye vormt nu vermoedelijk het enige en laatste hamsterbolwerk in Wallonië. Het aantal vastgestelde burchten varieerde tussen 3 in 2001 en 25 (waarvan tenminste 13 met zekerheid bewoond) in 2004 (tabel 2). Het aantal gevonden burchten in de periode 2004 - 2006 ligt aanmerkelijk hoger dan in de jaren voordien. Alvorens hier een trend in te zien, dienen deze (ruwe) cijfers gewogen te worden voor de geleverde zoekinspanning. Opmerkelijk is verder dat nagenoeg alle burchten in dit gebied zich bevinden op percelen van één biologisch landbouwbedrijf.

Burchtdichtheden: wat is laag?

De drie beschikbare tijdreeksen vertonen enkele constanten: de burchtdichtheden in de drie kern-

gebieden (0,1 tot 0,5 burchten per ha) zijn laag tot zeer laag in vergelijking met dichtheden die in buitenlandse hamstergebieden aangetroffen worden (meerdere burchten per ha), maar vertonen anderzijds veeleer een schommelende dan een dalende trend. Voor het 'studiegebied Bertem' geldt alvast dat ook midden jaren '90 de burchtdichtheden niet verschilden van die in de periode 1998 - 2006. Hoewel deze dichtheden volgens de gangbare 'populatie-behoudslogica' veel te laag zijn om een populatie te laten overleven, weten de hamsters in deze kerngebieden zich bij deze lage densiteiten kennelijk goed te handhaven gedurende de voorbije tien jaar, en mogelijk al langer.

Hiermee willen we niet suggereren dat deze populaties niet bedreigd zouden zijn. Zo is recent aangetoond dat de huidige genetische variatie in deze kernpopulaties veel kleiner is dan ca. 100 jaar geleden. Ook heeft men een duidelijk verband vastgesteld tussen het gebrek aan genetische variatie en een verlaagde reproductie (M. La Haye, pers. med.).

Hoeveel kerngebieden?

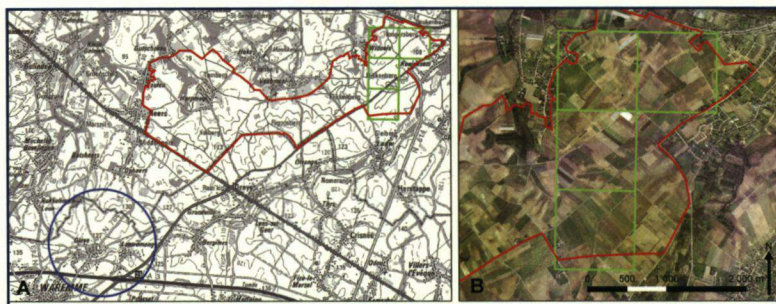
Het 'Waalse' hamstergebied van Oleye vormt landschappelijk één barrièreloos geheel met de 'Vlaamse' zone ten zuiden van Rukkelingen-Loon, Batsheers en Opheers (alle gemeente Heers). Dit Limburgs gebied werd de voorbije jaren echter niet syste-

Jaar	Onderzochte oppervlakte (ha)	Aantal burchten	Dichtheid burchten/onderzochte ha
1998	98	20	0.20
1999	8	5	0.63
2000	66	12	0.18
2001	91	8	0.09
2002	77	5	0.06
2003	0	-	-
2004	(geen gegevens)	11	-
2005	71	7	0.10
2006	65	16	0.25

Tabel 1. Aantallen en dichtheden van hamsterburchten in 'studiegebied Bertem'.

Jaar	Widoioie	Oleye
2001	6	3
2002	7	11
2003	8	6
2004	5	25
2005	6	22
2006	11	15

Tabel 2. Gevonden burchten in studiegebieden Widoioie (Limburg) en Oleye (Luik).

Figuur 3. Situering van het hamstergebied Heers/Tongeren (Limburg). Rood: zone inzet hamsterbescherming. Groen: jaarlijks gemonitord studiegebied Widoöie. Paars: situering hamstergebied Waremmе (provincie Luik).

matisch onderzocht, mede omdat het buiten de perimeter valt van de door de Vlaamse overheid afgebakende gebieden voor hamsterbescherming (figuur 3). Zowel door Aves-Natagora als door Likona werden in 2005 en 2006 burchten aangetroffen net ten noorden van de taalgrens.

Het zou dus zeker de moeite lonen om de aanwezigheid van hamsters in dit het gebied eens in detail te onderzoeken. Gezien de aantallen aan Waalse zijde, zou zich in het gebied Heers-Waremmе wel eens de grootste 'Belgische' hamsterpopulatie kunnen ophouden.

Gelet op de landschappelijke eenheid van het gebied tussen Tongeren, Heers en Waremmе is het verder aannemelijk de gekende populatiekernen te Widoöie en Oleye te beschouwen als deel van één grote, taalgrens-overschrijdende populatie. Vanuit het oogpunt bescherming, lijkt het aangewezen om het gebied waarbinnen de Vlaamse overheid beschermingsmaatregelen plant, uit te breiden naar het zuidwesten tot aan de taalgrens (figuur 3).

Overeenkomstig deze redenering telt België anno 2006 dus met zekerheid nog twee kerngebieden met een kleine, doch min of meer stabiele hamsterpopulatie. Het voorkomen van de hamster in Bierbeek/Hoegaarden en Bilzen/Riemst is, mede door gebrek aan opvolging, omgeven met de nodige vraagtekens. De reeds 'ijlere' verspreiding van hamsters in deze gebieden tussen 1998 en 2002, alsook het ontbreken van 'losse' waarnemingen na 2002, doen helaas weinig goeds vermoeden. Om diezelfde redenen heeft de Vlaamse overheid in 2004 besloten beide gebieden te beschouwen als 'mogelijk hamstergebied' en niet als 'kerngebied' waar

beschermingsmaatregelen ingezet worden. Enkel een gericht en systematisch onderzoek naar hamsters in deze gebieden kan hier verder duidelijkheid in brengen.

Met dank aan:

- alle vrijwilligers en medewerkers die ieder jaar met de Natuurpunt Studiegroep Dijleland, Likona en Aves-

Natagora de nodige kilometers akkers aflopen.

- Veronique Verbist en Nico Verwimp (Agentschap voor Natuur en Bos), Hans Roosen en Karolien Michiel (Vlaamse Landmaatschappij) voor de goede samenwerking en hun hulp in het terrein.
- Freek Verdonck voor een overzicht van meldingen en zoekacties in de streek rond Hoegaarden.
- jaarlijkse inventarisaties worden financieel ondersteund door het Ministerie van het Waals Gewest.

Verder lezen?

- Derouaux A. 2005. Très terre à terre, le hamster? Natagora 8, 15–19.
- Mercelis S. 2003. Europese hamster *Cricetus cricetus*. In: Zoogdieren in Vlaanderen. Ecologie en verspreiding van 1987 tot 2002. S. Verkem, J. De Maeseneer, B. Vandendriessche, G. Verbeylen & S. Yskout (eds.). Natuurpunt Studie & JNM-Zoogdierenwerkgroep, Mechelen & Gent, België: 256-262.
- Mercelis S. 2003. Status en bescherming van de Europese hamster (*Cricetus cricetus* L.) in Vlaams-Brabant. Studie in opdracht van de provincie Vlaams-Brabant en Brakona. Wetenschappelijk rapport 2003/1, Natuurpunt Studie, Mechelen, België. 19 blz.
- www.soortenbeleid.be

Maarten Hens

Natuurstudiegroep Dijleland
Dorpsstraat 48, B-3078 Meerbeek
maartenhens@yahoo.co.uk

